

Uchwała z dnia 13 października 2004 r., III CZP 55/04

Sędzia SN Irena Gromska-Szuster (przewodniczący)

Sędzia SN Mirosław Bączyk

Sędzia SN Bronisław Czech (sprawozdawca)

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Zbigniewa M. przeciwko Marianowi P. i Halinie P.-P. o odsetki i odszkodowanie, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 13 października 2004 r., przy udziale prokuratora Prokuratury Krajowej Jana Szewczyka, zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Apelacyjny w Warszawie postanowieniem z dnia 22 kwietnia 2004 r.:

"Czy po zakończeniu postępowania o zniesienie współwłasności, w którym doszło do zawarcia ugody, osoba otrzymująca spłatę bez zastrzeżenia obowiązku zapłaty odsetek na wypadek uchybienia terminowi płatności, może następnie dochodzić tych odsetek w odrębnym procesie?"

podjął uchwałę:

Brak w ugodzie sądowej, znoszącej współwłasność nieruchomości, postanowienia o odsetkach za opóźnienie w spełnieniu świadczenia (art. 481 § 1 k.c.) kwoty spłaty należnej współwłaścicielowi nie wyłącza możliwości dochodzenia ich w odrębnym procesie.

Uzasadnienie

W sprawie Sądu Rejonowego dla m.st. Warszawy o zniesienie współwłasności nieruchomości Marian P. i Halina P.-P. oraz Zbigniew M. zawarli w dniu 7 stycznia 1997 r. ugodę, w której własność nieruchomości przyznali Marianowi P. i Halinie P.-P., którzy zobowiązali się dokonać spłaty na rzecz Zbigniewa M. w kwocie 130 000 zł w terminie do dnia 12 lutego 1999 r., a Zbigniew M. zobowiązał się w terminie do dnia 12 lutego 1999 r., jednak nie wcześniej niż przed zapłatą wymienionej kwoty 130 000 zł, do opróżnienia lokalu wymienionego w ugodzie, wymeldowania lokatorów i wydania kluczy Marianowi P.

Wymieniona kwota nie została zapłacona w terminie, w związku z czym Zbigniew M. wytoczył powództwo przeciwko Marianowi P. i Halinie P.-P., żądając zasądzenia odsetek ustawowych od należnej mu kwoty spłaty oraz odszkodowania w kwocie 50 000 zł ze względu na wzrost cen mieszkań i kursu dolara w stosunku do złotych.

Pozwani wnieśli o odrzucenie pozwu.

Sąd Okręgowy w Warszawie wyrokiem z dnia 28 grudnia 2001 r. uwzględnił powództwo z tytułu zaległych odsetek w kwocie 61 600 zł z odsetkami ustawowymi i oddalił powództwo w pozostałej części. Jako podstawę prawną rozstrzygnięcia o odsetkach wskazał art. 481 i 482 k.c. Przyjął również, że powód nie wykazał, iż poniósł szkodę na skutek zwłoki pozwanych w zapłacie kwoty wymienionej w ugodzie.

Sądowi Apelacyjnemu w Warszawie, rozpoznającemu sprawę na skutek apelacji pozwanych, nasunęło się zagadnienie prawne, przedstawione Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przedstawiając do rozstrzygnięcia wymienione zagadnienie prawne Sąd Apelacyjny wskazał na rozbieżność występującą w orzecznictwie Sądu Najwyższego, czego wyrazem jest uchwała z dnia 25 czerwca 1971 r., III CZP 34/71 (OSNCP 1972, nr 4, poz. 62) oraz wyrok z dnia 2 października 1969 r., II CR 508/69 (OSPİKA 1971, nr 5, poz. 88).

Rozpatrując przedstawione zagadnienie prawne, trzeba odróżnić dwie sytuacje: jedna dotyczy postanowienia prawomocnego o zniesieniu współwłasności (dziale spadku, podziale majątku wspólnego), druga – zawartej w takim postępowaniu ugody. Ponadto trzeba rozważyć charakter odsetek przyznanych (lub nie przyznanych) we wspomnianym postanowieniu lub ugodzie.

Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 25 czerwca 1971 r., III CZP 34/71, przyjął, że w wypadku, gdy w postanowieniu o zniesienie współwłasności prawomocnym postanowieniem zasądzono tytułem wyrównania udziału dopłatę pieniężną (lub spłatę) bez oznaczenia wysokości odsetek, otrzymujący dopłatę (spłatę) nie może dochodzić tych odsetek w drodze odrębnego procesu. Sąd Najwyższy powołał się na art. 212 § 3 k.c., stanowiący, że jeżeli ustalone zostały dopłaty lub spłaty, sąd oznaczy termin i sposób ich uiszczenia, wysokość odsetek, a w razie potrzeby także sposób ich zabezpieczenia. Przepis ten, który na podstawie art. 1035 k.c. ma

zastosowanie również do działu spadku, wkłada na sąd obowiązek dokonania z urzędu oznaczenia w postępowaniu działowym terminu i sposobu uiszczenia dopłat lub spłat, przy czym wiąże początkowy termin, od którego przysługują uprawnionemu spadkobiercy odsetki, z terminem uiszczenia dopłaty lub spłaty. Z art. 618 oraz 684, 685 i 688 k.p.c. wynika, że tak w postępowaniu o zniesienie współwłasności, jak i w postępowaniu o dział spadku chodzi o załatwienie całokształtu stosunków, jakie powstały między współwłaścicielami lub spadkobiercami. W zakresie uregulowania tych stosunków jednym z podstawowych elementów jest oznaczenie wysokości spłaty lub dopłaty, terminu i sposobu ich uiszczenia oraz oznaczenie wysokości odsetek. Rozstrzygnięcie w tym zakresie należy do integralnych składników każdego postanowienia o zniesieniu współwłasności lub o dział spadku. Jeżeli więc sąd nie orzekł w tym względzie lub orzekł niewłaściwie, zainteresowani uczestnicy powinni dochodzić swoich praw w tym postępowaniu, wnosząc rewizję bądź też składając wniosek o uzupełnienie orzeczenia (art. 351 w związku z art. 13 § 2 k.p.c.). Jeżeli uczestnik tego nie uczynił, nie może już po uprawomocnieniu się postanowienia wytoczyć powództwa o zasądzenie roszczeń nieuwzględnionych w postanowieniu nieprocesowym o zniesienie współwłasności lub o dział spadku, skoro stoi temu na przeszkodzie przyjęta przez ustawodawcę zasada koncentracji i rozstrzygnięcia w tych postępowaniach wszystkich zachodzących między uczestnikami stosunków, poza nielicznymi, co do których wyraźnie dopuszczono możliwość odesłania uczestników na drogę procesu.

Uchwała ta spotkała się z aprobatą większości przedstawicieli piśmiennictwa, choć został wyrażony także odmienny pogląd, że brak rozstrzygnięcia o odsetkach w postanowieniu działowym może być uzupełniony na podstawie art. 351 k.p.c. lub w drodze odrębnego procesu o należne odsetki. W najnowszych orzeczeniach Sąd Najwyższy przyjął pogląd odmienny niż wyrażony w uchwale z dnia 25 czerwca 1971 r., III CZP 34/71. Według uchwały z dnia 27 listopada 2003 r., III CZP 80/03 (OSNC 2005, nr 2, poz. 20), brak rozstrzygnięcia w prawomocnym postanowieniu o dziale spadku o wysokości i terminie uiszczenia odsetek od zasądzonej spłaty nie uzasadnia zarzutu powagi rzeczy osądzonej w procesie o zapłatę odsetek za opóźnienie w dokonaniu spłaty. W postanowieniu z dnia 24 marca 2004 r., I CK 448/03 (nie publ.) przyjął, że brak w postanowieniu o podziale majątku po rozwiązanej spółce cywilnej orzeczenia o wysokości i terminie spłaty oraz

uiszczenia odsetek ma taki skutek, że od chwili uprawomocnienia się orzeczenia zobowiązany do spłaty pozostaje w opóźnieniu, a uprawniony może żądać odsetek w ustawowej wysokości.

Stanowisko przyjęte w uchwale z dnia 27 listopada 2003 r., III CZP 80/03, wiąże się z kwestią charakteru odsetek od spłat (dopłat) w tzw. sprawach działowych. Możliwe są tu co najmniej dwa stanowiska.

Według jednego, odsetki o których stanowi art. 212 § 3 k.c. są odsetkami za opóźnienie. Stanowisko takie, wyrażone także w piśmiennictwie, zajął Sąd Najwyższy w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej z dnia 15 grudnia 1969 r., III CZP 12/69, (OSNCP 1970, nr 3, poz. 39). Zgodnie z innym zapatrywaniem, odsetki przyznawane na podstawie art. 212 § 3 k.c. mają mieszany, podwójny charakter odsetek tzw. kredytowych i odsetek za opóźnienie. Pierwsze z nich są wynagrodzeniem za korzystanie z pieniędzy należących do innej osoby, którego ustawodawca nie wyłączył z zakresu art. 212 § 3 k.c. Stanowisko takie zajął Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 13 czerwca 1984 r., III CZP 21/84 (OSNCP 1984, nr 12, poz. 221), a następnie podtrzymał je w wyroku z dnia 22 kwietnia 1997 r., III CKN 36/96 ("Monitor Prawniczy" 1999, nr 4, s. 7).

W uchwale z dnia 27 listopada 2003 r., III CZP 80/03 Sąd Najwyższy podzielił stanowisko dominujące zarówno w orzecznictwie, jak i w piśmiennictwie, sprowadzające się do stwierdzenia, że odsetki wskazane w art. 212 § 3 k.c. mogą mieć mieszany charakter, tzn. mogą być zarówno odsetkami kapitałowymi (kredytowymi) i odsetkami za opóźnienie, polegające na uchybieniu określonemu terminowi dokonania dopłaty lub spłaty. Jednakże przyjęcie mieszanego charakteru odsetek nie przeczy postrzeganiu obowiązku sądu orzekania o nich z urzędu na podstawie art. 212 § 3 k.c. tylko w odniesieniu do odsetek kapitałowych, natomiast orzekanie o odsetkach niemających takiego charakteru należy kwalifikować jako uprawnienie sądu, a nie jego obowiązek. Odsetki kapitałowe stanowią wynagrodzenie za czasowe korzystanie przez innego uczestnika postępowania ze środków stanowiących spłatę (dopłatę) należną uprawnionemu uczestnikowi postępowania. Chodzi więc o ekwiwalent za korzystanie z tych środków w okresie poprzedzającym określony postanowieniem działowym termin uiszczenia spłaty. Tylko do odsetek mających taki właśnie charakter może odnosić się zasada koncentracji orzekania m.in. w postępowaniu o dział spadku, wynikająca z art. 618 § 1, art. 686 i 688 k.p.c., z konsekwencjami na wypadek jej uchybieniu, określonymi

w art. 618 § 3 k.p.c. Tylko odsetki należne za okres do nadejścia określonego w prawomocnym postanowieniu terminu dokonania spłaty można traktować jako przedmiot wzajemnych roszczeń spadkobierców z tytułu przysługujących im praw, w odsetkach o takim tylko charakterze można bowiem postrzegać ekwiwalent fragmentu przysługującego dotychczas spadkobiercom udziału we współwłasności przedmiotu należącego do spadku. Spłaty (dopłaty) orzekane w postanowieniu o dziale spadku są ekwiwalentem utraty przez spadkobiercę udziału we współwłasności przedmiotów stanowiących spadek i będących przedmiotem działu, jeżeli więc sąd odracza termin dokonania spłaty, to wobec konieczności uwzględnienia zjawisk rynkowych (np. inflacji), powinien też zadbać z urzędu o to, aby wartość spłaty w określonym w postanowieniu terminie jej uiszczenia odpowiadała wartości przysługującego spadkobiercy udziału. Tylko w odniesieniu do odsetek o takim charakterze zasadne jest stosowanie przepisów wyrażających zasadę koncentracji i orzekania w sprawach działowych, natomiast odsetki za opóźnienie nie podlegają reżymowi z art. 212 § 3 i art. 618 § 1 k.p.c.

Zasada taka ma tym bardziej zastosowanie w razie zawarcia ugody sądowej, która ma charakter materialnoprawny i procesowy. W ugodzie strony czynią sobie wzajemne ustępstwa w zakresie istniejącego między nimi stosunku prawnego w tym celu, aby uchylić niepewność co do roszczeń wynikających z tego stosunku lub zapewnić ich wykonanie albo by uchylić spór istniejący lub mogący powstać (art. 917 k.c.). Ugoda zawarta przed sądem nie prowadzi do powstania powagi rzeczy osądzonej, ale wiąże strony dopóki nie zostanie prawnie podważona. W przypadku ponownego wytoczenia powództwa ze stosunku prawnego będącego przedmiotem ugody, pozwany może podnieść zarzut „rzeczy ugodzonej” (*rei transactae*), prowadzący do oddalenia powództwa, a nie „rzeczy osądzonej” (*rei iudicatae*), powodujący odrzucenie pozwu (art. 199 § 1 pkt 2 k.p.c.). Użycie w art. 10 k.p.c. sformułowania „o załatwieniu” sprawy, świadczy o tym, że ugoda realizuje w pewnym stopniu funkcję orzeczenia sądowego, powinna ona zatem zostać tak sformułowana, aby czyniła wydanie wyroku zbędnym, lub niedopuszczalnym, co jest okolicznością powodującą umorzenie postępowania (art. 355 § 1 k.p.c.). Powszechnie przyjmuje się, że również w sprawach tzw. działowych dopuszczalne jest zawarcie ugody przed sądem. W związku z tym do ugody takiej należy odnieść to, co powiedziano wyżej o orzeczeniu sądu realizującym art. 212 § 3 k.c., mając także na względzie treść woli stron wyrażonej w ugodzie.

W wyroku z dnia 2 października 1969 r., II CR 508/69 Sąd Najwyższy przyjął, że skutki niewykonania przez dłużnika zobowiązania wynikającego z ugody sądowej określają – w braku odmiennych dopuszczalnych postanowień umownych – przepisy art. 471 i nast. k.c. Jeżeli zatem dłużnik opóźnia się ze spełnieniem ugodzonego świadczenia, wierzyciel może żądać od niego zapłaty odsetek ustawowych (art. 481 § 1 i 2 k.c.), choćby w ugodzie nie umówiono obowiązku ich zapłaty. Roszczenie o te odsetki jest w stosunku do roszczenia będącego przedmiotem sporu i ugody roszczeniem nowym, którego podstawę stanowi przepis art. 481 § 1 i 2 k.c. oraz wskazane w nim okoliczności faktyczne, zaszłe już po zawarciu ugody. Podobne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 23 marca 1977 r., II CR 63/77 ("Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego" 1977, nr 8-9, s. 229) oraz w uchwale z dnia 18 grudnia 1985 r., III CZP 64/85 (OSNCP 1986, nr 11, poz. 171).

Jest kwestią oczywistą, że w każdym przypadku zawarcia ugody wola stron rozstrzyga, czy wyłączyły one możliwość dochodzenia odsetek za opóźnienie.

Z tych względów Sąd Najwyższy rozstrzygnął przedstawione zagadnienie prawne, jak w uchwale (art. 390 § 1 k.p.c. i art. 1 pkt 1 lit. a ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym, Dz.U. Nr 240, poz. 2052 ze zm.).